

Легенди Старокиївські (скорочено)

Наталена Королева

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

На початку осені оповідачка виглянула у вікно й зраділа, побачивши сивобородого звинного Фавна. Він общипував гроно винограду та їв по ягідці. З того вечора, увесь той час, що оповідачка була в Лівадії – сонному кримському містечку, – старий Фавн, добродушний і простий, щовечора приходив до її вікна й оповідав казки. Жінка запам'ятовувала їх і збирала у китичку. У цих легендах немає "строгої" науковості, це лише квітки, виплекані двома невтомними садівничками. Мрія – наймення одної, друга ж зветься – Любов.

ОПОЙНИЙ ДИМ

Гашта – молодий скит, який останнім часом почуває себе хворим. У нього здорове тіло, але він не може їсти і спати. Скит – досвідчений боець, та ось уже три місяці не було сутічок з сусідніми племенами. Навіть Бористен не міг заспокоїти Гашту...

Скит з погордою ставився до кохання, бо жінка є тільки здобич, а радість від неї в тім, що можна показати на ній свою силу й волю. Греків Гашта вважав сміттям, адже ті не вбивали батьків і старших людей, уже не здатних до бою чи полювання (у Гаштовому племені була лиш одна стара людина – одноокий ворожбит).

Вирішивши, що у нього ввійшов злий дух, Гашта йде до ворожбита, у якого недавно залишив лікувати свого коня. Дорогою до старого він натрапив на вовчу яму і, вбивши звіра, забрав шкуру для ворожбита.

Коли Гашта розповів про свою хворобу, ворожбит сказав, що то нуда – хворість вигійна, на цю неміч він має добрий лік. Ворожбит розвів вогонь і сипнув туди пригорщу сухого зілля. То були коноплі, з яких тчуть полотна на одержу. Колопняний дим мав одягти Гаштового духа в одержу духів, а сам Гашта мав побачити своїх онуків і праправнуків.

Вдихнувши того диму, скиту здалося, що він став малою дитиною. Він нездержимо зареготав уголос, а ворожбит підсипав до вогню ще трохи зілля. Погляд Гашти зачепився за фалди власних, синім по білому пружкованих штанів. У тих фалдах він побачив пречудового коня. Потім показався вояк у дорогій одержі та з доброю зброєю. Це майбутній, далекий його нащадок! Потім Гашта побачив, що нащадки б'ються з ворогами, і це втішило його.

Скит побачив велике місто, кам'яниці, але між людьми було багато старих. Усі йшли на річку, де невідомі Гашті "жерці" кропили людей навхрест водою. Люди приймали християнство. Скит побачив, як про цю подію пише якийсь старий монах.

Видіння змінилося: тепер Гашта бачить війну, падають мури міста, він дізнається,

що вожді ворожих народів – хан Батий і Андрій Боголюб. Скит переконується, що останній зі своїм військом, такий же, як і він. Так! Не одурих ворожбит – це його нащадки!..

...Коли старий повернув до багаття, Гашта твердо спав. Вугілля дотлівало. Гашиш вже більш не курився.

ТАВРІЙСЬКА БАЙ

Старий жрець бога Яса – Ясонь, прибирав у святині. Ніхто, крім жерця, не смів входити до середини храму. Народ міг лиш біля дверей дивитися на статую бога. Двічі в році відбувалися тут "великі свята".

Ясонь помалу втрачав зір, але мав дар бачити майбутність за допомогою дзеркала. Якось він почув тупіт копит і зрозумів, що до храму їде молодий муж. Старий вийшов і зустрів добре озброєного чоловіка на ім'я Боризес, який був наймолодшим сином скитського вождя Тергастера. Колись Боризесу приснився сон, що він буде володарем у далекій країні, тому він і прибув сюди. Ясонь витяг своє чарівне люстерко і напрозорив, що Боризес пройде без перешкод степи, приб'є лихі чари стрілою, добуде свій край і матиме щасливу долю.

Довго мандрував Боризес, і шлях привів його до невідомої гірської землі. І дарма що була вона вся пагорката, та видалась молодому скитові такою принадою та гарною. Там він зустрів козоногого володаря диких – Пана, який пригостив його і розповів, що у цій Таврійській землі нема жодних небезпек.

Відпочиваючи після трапези у Пана, у стані дивного напівсну, Боризес побачив двох дивних істот: дівчину з тулубом коня та іншу дівчину з довгим волоссям, в штанах і зі зброєю. Центаврису звали Гіппія, а дівчину – амазонку – Талестрис. Амазонка хотіла вбити сонного Боризеса, але не наважилася, а хлопець, хоч і хотів встати, не мав сил.

Боризес вирішив підкорити собі Талестрис, яка йому дуже сподобалася, але спершу він розпитав про неї Пана. Бог розповів, що вона самітня й вільна людська жінка – амазонка, яка колись маленькою дитиною загубилася тут. Того ж дня амазонка і скит здибались. Враз обоє схопились за мечі, і скоро Боризес завдав їй легку рану. Дівчина знепритомніла, і Боризес приніс її в Панову печеру.

Скит доглядав "свою здобич". Талестрис примирилась зі своєю долею й цінила догляд переможця. Гіппія заступила подругу при храмі Артеміді.

Боризес і Телерсис одружилися, а Гіпія гірко плакала за подругою. Пан відпустив її до далеких амазонок, і сам Посейдон тієї ночі подарував Гіпії рожеву перлу, сльозу її серця. А біля печери, де спали молодята, Посейдон заткнув у землю в головах у Боризеса свій тризуб. Від тих часів володарі з берегів Евксину використовували срібний тризуб, як знак влади.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ЕКЛОГА

Старий Пан і морське божество Главк говорили про смерть, коли почули спів. До

них наближалися люди – легіони вигнанців, які прислав сюди, до Таврії, цезар Траян, щоб добували мармур на оздобу Риму. Щовечора ці люди приходили до печери папи Климента, щоб вночі хвалити християнського Бога. Цього разу Пан почув пісню про ягня і вирішив піти за людьми. Та недовго він йшов, бо його нога потрапила у капкан. Він зомлів, а отямився аж зранку. Ніжна рука дівчини мила йому обличчя. Його поранена нога була в дбайливій обв'язці. Дівчина Теодосія нагадувала Пану колишніх дріад, хоч була простою пастушкою овець.

Якось дівчина привела до пораненого папу Климента і попросила охрестити. Спершу папа вагався, бо ж Пан – напів тварина, але папа таки охрестив. Довго після цього жив Пан, аж занадто довго, бо бачив смерть пастушки Теодосії, яка загинула за свою любов і добрість. Її тіло викинули у море, але згодом хвилі винесли його на берег. Пан відніс свою дріаду до печери, що в ній його, пораненого, колись доглядала. Прибрав дівчину квітами, а на стіні печери написав: "Теодосія, люблю, ти живеш!"

А Климентові-папі люди на шию прив'язали важку ківвицю і зіпхнули святого старця в морську безодню... З того часу як міг уникав аркадійський бог зустрічі з людським родом.

Все ширше розростались людські колонії на берегах Евксину. І все далі в ліси та в гори тікали фавни та німфи, асе глибше в море ховались зеленокосі нерейди.

ВОЛОДИМИРОВЕ СРІБЛО

По Чорному морю пливли кораблі князя Володимира. Не один з князевої дружини думав, чи треба хреститись у віру грецьку. Сам Володимир відчував зневагу в тім, що мусить пливти в Царгород не переможцем з мечем, а по чужу віру і по наречену. Йому було цікаво, чи буде такою ж незломною Анна, як Рогволодова донька Рогніда. А може, ще й гірше зіллячко...

У Херсонесі кораблі князя зупинилися поповнити запаси питної води. Князь і дружина зійшли на берег і вирішили там заночувати. Володимир наказав пригостити вином місцевих пастухів. Срібноголового пастушого патріарха князь запевнив, що шкоди тут нікому не завдасть.

Дружинники знайшли скарб, і волхв подав князеві старовинну зброю, давні монети, кований щит та срібний тризуб. Цей волхв упросився з дружиною до Царгорода, хоч нібито й не годилося б князеві його з собою брати, як їхав хреститись (сам волхв ще надіявся, що переконає князя не приймати християнство). Старий пастух підійшов до князя і сказав, що цей скарб давно чекав на Володимира. Князь і пастух зайшли у намет, і там старий признався, що він не хто інший, як Пан (навіть з—під довгої киреї ратицю виставив). Аркадійський пан розповів, що стереже отари, дбає про звірів, пильнує сади, в боях не раз в пригоді бував, але сам ніколи зброї не діткнувся... Пан признався, що папа Климент охрестив його, та потім цього благочестивого чоловіка люди кинули зі скелі. Тому Пан і просить князя не вчиняти кривавого вчинку, не підносити руку на Анну. Вказуючи на тризуб, який дістався Володимирі з сьогоднішнього знайденого скарбу, Пан сказав, що на варті цього краю мають стати Гармонія, Сила і Любов. Володимир дізнався, що 900 років тому на цих землях

владарював скитський князенко Боризес. Він перший панував над землею Володимира, але прийнявши тризуб, знак Посейдона, він все одно послухався голосу дикої скитської крові...

За допомогою своїх чарів Пан показав Володимирі, як Боризес, повернувшись з походу, вбив тризубом свою дружину Талестрис. Вбита жінка впала на колиску, де лежала Боризесова дитина... Князь запам'ятав слова Пана: "... поки зневажатимуть жінку, – все будуть рабами. Як вчинок варварський – зневага старості, так вчинок рабський – зневага жінки... І не стерпів я: забрав у нього тризуб Посейдонів. Сховав його тут, у землю".

Наступного ранку князь був наче підмінений. Тепер він знав, як учинити. Він прибув у Візантію і з новою пошаною в серці приймав науку візантійських священиків. Анна здалась Володимирові четвертою сестрою тих трьох геніїв – Гармонії, Сили й Любові, що про них говорив йому Пан. Князь прийняв християнство, але все одно придбав собі козлоного зображення Пана, бо був переконаний: не візантійські монахи, а Пан аркадійський навернув його до правої віри Христової.

СВАНГІЛЬД-КНЯЗІВНА

Свангільд – сестра вікінгів, слухала казку своєї заміжньої сестри Інгрід і думала про те, що куди б не обертала лиця, скрізь бачитиме вічні сніги, а їй так хотілося побачити світ... Тим часом норманам корився світ, і от Свангільдині брати: Кий, Щек і Хорив збиралися в бій. Піти мав і чоловік Інгрід – Інгвар, і Ерик Гаарфагер, красень, з яким мали заручити красуню Свангільд, хоч вона його й не любила.

Того вечора Свангільд замкнулась з братами, які заступали їй батьків, в окремії світлиці і сказала, що йде з ними в чужі краї. Найстарший з братів, ясноокий Кнів, що звали його звичайно Києм, заспокоїв Хорива, який заперечив сестрі. Брати бачили, що сестра не відступить. Вона готова була воювати, але брати доручила їй роль жриці, бо розумілася на травах. Дізнавшись про рішення Свангільд і отримавши відмову, Ерик покінчив з життям, а перед цим промовив: "Най же першою твоєю офірою, жрице жорстока, стане моє молоде життя!". Він прокляв дівчину: "Останньою ж офірою най станеш ти сама, якщо серце твоє пізнає любов бодай і в стократь меншу, як та, що нею було повне моє...".

Брати і Свангільд подалися в невідому країну на теплий південь. Кий сів князем на престолі. Щек воєводою став над військом цілої землі. А Хорив – справедливий і мудрий – став суддею. Свангільд звеліла поставити свій город – городище при храмі Тора біля невеликої річки, яка несла воду Дніпру. Часто Свангільд ходила до лебедів, що їх сотки розмножила при своїм городищі. Дівчина незмінно носила білий одяг, тож люди назвали її дівою Либедь, Лебідь–князівною. У неї закохався князів дружинник – Путятич – Ізмарагд-Святогор, що не лише не боявся глянути на чарівницю, але ж і очі свої назавжди на ній би лишив. Брати вирішили віддати сестру заміж за нього.

Свангільд відчувала, як розквітає квіт її серця. Вже більше не боялася Ерикового прокляття. Кохання настільки захопило її, що коли брати прийшли питати, за ким стануть боги в новій війні, що мала початись, дівчина ворожила і нічого не бачила.

Брати відпливли, а Свангільд згадала, як колись радив Щек: "Коли маєш серце стурбоване і кволий дух томить тебе, – найліпший лік – метати стріли". Свангільд взяла свій лук та сагайдак і пішла від храму до затоки. Там було багато лебедів. Вони були такі ж неспокійні, як Свангільдина думка. Свангільдин улюбленець – могутній чорноголовий лебідь, кинув до неба повний туги спів. Дівчина знала: співом розлучається лебідь із життям. Для неї це був поганий знак.

Дівчині привидівся Ерик, і вона два рази вистрілила між дерева, що росли поодаль. Та раптом вона почула стогін Святогора... Лебеді відлетіли, лишився тільки одинокий білий птах, що вже доспівав свою останню пісню. Свангільда вбила своєю стрілою каханого Путятича. Він ще зміг сказати, що йшов до неї на заручини по волі її братів. Дівчина залилася сльозами. Свангільд-князівна злилась із тихою затокою і стала річкою сліз. Коли люди і брати дівчини знайшли тіло Путятича, а по князівні і сліду не було, тоді всі зрозуміли, що стала вона річкою...

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

АСКОЛЬДОВА МОГИЛА

Святовидове капище мали знищити, бо вся країна збиралася стати християнською. Усі жерці мусили вибратися за межі київські, а сам князь Аскольд, він ще охрещений Миколаєм, поїхав у цей день на полювання і навіть не зачекав, щоб Святовидові слуги бодай з двору княжого виступили. Аскольд зі своїми людьми майнув у Звіринецькі ліси, а тим часом жрець Водслав дещо задумав. Жерці почали збиратися, але не складали майна, а натомість лагодили зброю. Триста вершників з варті Святовидової і молоді жерці пішли у Звіринецькі ліси, а Водслав, що тільки він один міг до святині, де Святовид перебував, увиходити, – почав ворожити, щоб князь загинув.

Аскольд "йшов за звіром", і коли лише четверо вірних людей було з ним, на них напала ватага жерців і вчинила помсту. Помираючи, Аскольд усвідомив, що в нього пробита голова, зламані ноги, а груди проткнуті списом. Найближче до князя лежав його улюбленець, юнак Услад. Князь встиг помолитися: "Прийми, Ісусе Христе, душу служебника свого, Миколая. Най Богу офірою за... тих, що не відають, що творять..."

Згодом тіло князя знайшов звіринецький владика Ольма, який з ватагою хлопів закінчував рубати дерево на нові засідки. Побачивши, що Аскольда–Миколая замордовано біля "Слупу" в честь бога Святовиди, Ольма вирішив замість того поганського стовпа на межі Святовидових гаїв поставити церкву святого Миколая. Хай стоятиме там на вічні часи, де була пролита чиста кров християнська...

Слуги Ольми зрівняли з землею поганський "Слуп", а на його місці невзабарі виросла церківця "На слупі". Тіло князя ніяк не могли забрати звідти, немов воно вросло у землю. А коли духовенство відспівало князя, лише тоді тіло вложили до труни. Дуб, що над могилою княжою зеленів, назвав люд відтоді "княж-дубом". І звичай не знати з чого виріс: коли друзі в побратимстві "на життя і на смерть словом мінялись", то йшли до потоку під "княж-дуб" і там рукою начерпнувши води, один одному

напитись давали, щоб вірність тривала – "На цім світі – і далі!".

Час минав. Ціла Русь-Україна ставала християнською. Однак по лісах ще ховалися жерці і курилися ще поганські жертovníки. Одного дня вони спалили збудовану Ольмою церкву, а на попелищі знову виріс чималий Святовидів "Слуп".

У цей час в Києві княжив Мстислав Володимирович. Якось він поїхав з чотирма дружинниками ген на гори, понад Дніпром. Було спекотно, тож князь хотів напитися. Старий дружинник повів Мстислава до місця Ольмової церкві, та там стояв чотирикутний жертovníк – стовп. Князя здивував високий дуб, який виріс з Аскольдової крові. А коли він звів свій зір на дуба, побачив ікону Святого Миколая. Мстислав і його люди впали на коліна. Того ж дня князь наказав будувати на тому місці кам'яну церкву. А щоб слуп поганський вже більш тут не відновлювався, бути їй у вигляді стовпа. Ім'я ж їй – Свято-Миколаївська. Сталось це 1113-го року.

ПУТЬ СПАСІННЯ

Базилевсів сестрич Юстиніан залицявся до молоденької придворної дами Анастасії. Дівчина мовчки розпачливо боронилась, а потім втекла у свою кімнату. Анастасія відпустила служниць і замкнулася. Того вечора дівчина вирішила, що більше перебувати у цих палатах не хоче. Вона вирішила тікати, але де б могла скритись? До батьків, у Александрію, нема й думки втікати... А куди інде Анастасія і уявити собі не може... Та й як утікати, коли зазначено кожен її крок, кожне місце й кожную годину, де, як та коли повинна бути Анастасія. Вона помолилася до ікони і взяла в руки Святе Письмо. І тоді перед нею постав план втечі: на завтра припадає 9 вересня, отже в четвертій годині відбудеться зустріч та привітання з нагоди приїзду ігемона та архонтиси Русі, княгині Ельги.

Анастасія вже бачила архонтису, й незвичайна, горда краса володарки русів здивувала зосту. Ельга, чи як називали її – Ольга, не виглядала на старшу матрону, хоч весна її життя була вже давно за нею. Перед Ольгою блідли навіть весняні чари дівочої вроди.

Приїзд Ольги для Анастасії був шансом на втечу. Цілу ніч гарячково приправлялась Анастасія до втечі. А зранку молоденька зоста наказала приправити їй малий човничок. Перевезти її мала молода служниця–бранка Елевтерія. По дорозі Анастасія мала зійти на берег, щоб поклонитись святому старчикові, пустинникові Хрисантові.

Вся Візантія знала пустинника Хрисанта. То був праведний богочтець і чудотворець. Не було нікому дивно, що зоста Анастасія хоче заїхати до нього. І саме вчора приходив до Анастасії вісник від праведного старчика: чабанчук, який приніс їй семилатну рясу Хрисантову. Не зовсім зрозуміла була, що саме побожний старець їй тим дарунком провіщав. Аж коли вирішила тікати, тоді лише зрозуміла, що посилає їй праведник свою одіжку, щоб у ній її ніхто не впізнав при втечі...

Анастасія відпливала, а тим часом усі приймали Ольгу. Серед них і молодий Юстиніан, сестрич царів. Йому була байдужа Ольга, він думав про Анастасію. Хлопець думав: чи вже сьогодні має "умкнути" Анастасію, чи почекати, аж сама з волі власної йому скориться? Плакатиме – звичаєм жіночим, як буде замкнена в Юстиніановім

палаці.

Тим часом далеко від базилевсових палат красуня зоста вкупі з своєю служницею закінчувала прибирати до похорону тіло праведного Хрисанта, що віддав свій побожний дух тієї ночі. Потім дівчата розійшлися в протилежні боки. Молоденький ченчик, на якого переодяглася Анастасія, поспішив до морського берега, щоб встигнути на галеру, що відпливає до землі Єгипетської. А Елевтерія переодяглася на пастуха і пустилася у вир нового життя. Так і зникли дівчата. І в палаці ніхто не здивувався, що зоста спізналася з базилевсовими внуками, яких мала привезти до палацу на човні. Серед ночі всю Візантію схвилювала звістка, що розбився човен, в якому вийшла в море Анастасія по царевих внучат. І нікому не впало на думку шукати втікачок.

Анастасія зголосилася на кухарчука в корабельній пекарні й без затримки відпливла в широке море. Так почалася її путь спасіння. Незчулась Анастасія, як перебігли дні її подорожі. Близько була вже Александрія. Усі вважали, що Анастасія – молодий хлопець. Мореплавці сперечалися, як потішити хлопчину, який так добре служив. Якийсь євнух причепився до дівчини, але кухарчука покликали до начальника. Там виплачували найнятим працівникам гроші.

Щойно виступила Анастасія на твердий ґрунт, знову станув при ній подорожній євнух. Дивне було його наймення: Хрисант. Анастасія вирішила не йти до рідного дому, щоб зустріч з батьками не вибила з рівноваги думок її та не розм'ягчила серця. І пішла шляхотна зоста з незнайомим євнухом. Був то александрійський списувач. Повертав з далекої подорожі, куди посилав його найбагатший александрійський продавець книг за рідкісним списом "Одіссеї".

Євнухів дім, де вже чекали на господаря троє вільно-відпущених християн, був недалеко від гавані, званої Кібатос. Там знайшла Анастасія вечерю й нічліг. Євнух розповів, що недалеко звідси діви зібрались в невеличкім монастирі. І Анастасія пішла туди, вибравши повну самотність. А в пам'ять випадкового приятеля, останнього в світі зовнішньому господаря гостинного, прийняла колишня красуня найскромніше наймення "Євнуха Анастасія".

По смерті діви Анастасії скромному старцеві, братові воротареві в Лаврі Печерській – Миколі Святоші, явився її дух і попросив, щоб її тіло лишилося і надалі в пустелі, але духові щоб було дозволено чувати над країною архонтиси Ольги, яка, сама того не відавши, допомогла Анастасії вступити на путь спасіння.

ТРИ МАРІЇ

Не піднеслась рука Батієва на місто Ярославове, бо глянувши на золотий Київ, пожалів суворий завойовник руйнувати красу. Хан підніс меча й рубонув по кованій брамі "Золотих Воротах", мовляв: "Відчиняйтесь своєму панові, доки знайшли ласку в очах його". У відповідь з ясного неба загуркотіло тисяча громів. З Брами ж Золотої, з над вежі Золотобрамської, де святий Архангел на варті стояв, – випав з рук Михайлових золотий меч. І перед Батієвим конем до половини лезо в землю встромилось. Тоді Батий зменшив данину киянам і відступив, заборонивши руйнувати місто Золотого Архангела.

"Квітням весняним" був Батиїв наскок перед тими "жнивими смерті", що приніс Едигей. Що ж і по цьому збуло, те спустошила рать Менглі-Гіреєва. Палати й храми було зруйновано, а люди ховалися по хащах, чагарниках і печерних лігвах.

Спустіло весною велике місто. Але баба Марія, сліпа жебрачка з поводатаркою малою, безпритульною сиріткою Марійкою, лишилась посеред Києва. Трималась вірно своєї печери-землянки на узгір'ю гори Кудрявця. Баба Марія не ховалась, бо не відала страху. Щоденно виходила з поводатиркою з свого лігва й незмінним шляхом ішла до Києва стольного. Де ще церква стояла – на службу Божу туди квапилась. Де ж звалищами вівтарі лягли – сльозами їх умивала.

Однієї ночі стара наказала дівчинці вести її до Святої Софії. Марійка здивувалася і сказала, що вночі боїться ходити, але баба пояснила, що сьогодні ніч Христова, Воскресна ніч. І щоб дитину не зморило у дорозі сном, стара розповідала їй про Пасху і Вхід Господній у Єрусалим.

Так вони йшли і опинилися на Софіївських мурах. Один бік церкви був цілий, а другий – розвалений. Раптом стара і Марійка почули чийсь кроки. Сюди йшла стара жебрачка, давня знайома баби Марії. Гостя була ще більш за бабу Марію збідована. Сліпа без Марійчиної помочі підійшла до гості, і обидві тричі поцілувалися навхрест. Старі знали, що цього Великодня ніхто їм не подасть, але сподівалися, на Божу милість. Баби сумували, що Київ покинули навіть священнослужителі, але вірили, що свята Софія сама себе оборонить.

Марійка слухала, як нова бабуса розповідала про свої мандри. Вона була у Херсонесі, хоч невірні не пустили її до папи Климента і святої Теодосої в печерах. Згодом Марійка почула запах фіалок і пішла збирати квіти. А коли повернулася – побачила чудо. На місці іконостасу було багато світла, дзеленчали кадильніці, а довкола престолу було багато ангелів: і Гавриїл, і Михайло, і Урієль, і Рафаїл, а найгарніший – Ангел Доброї Ради. Згадала Марійка про обох бабусь, дивиться, а вони в земному поклоні припали обличчям до землі. І Марійці здалися вони не бабусями, а мироносицями. Дівчинка піднесла руку з фіалками і розтулила пальчики. Фіалки падали ароматними краплинами найдорогоціннішого пурпуру...

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

МІСЯЧНА ПРЯЖА

Ігумен і монахи були у трапезній. Брати передавали один одному просфору і келих. Закінчувався монастирський день, і перед відпочинком кожний з монахів підходив до ігумена і визнавав свої денні провини. Легкі, звичайно. З тяжких-бо розв'язувала тільки сповідь. Раптом брат Сергій почав плакати і признаватися у тяжкому гріху: від позавчора він бачив, як ігумен становив просфори й воду на віконця келій "затворників" лаврських, тих, що зажива самі себе замурували. Опівдні, замітаючи доріжки між келіями братів, Сергій побачив, що просфора на віконці отця Арефти не діткнута. Тоді Сергій взяв просфору і з'їв. Він знав, що не діткнута просфора означає

смерть схимника, але дух спокуси не відступив від Сергія, він затаїв смерть брата від свого отця ігумена для того, щоб і далі їсти хліб мертвого... Тепер Сергій просив покарати його: він замурується у келії свого померлого брата. Та ігумен Антоній сказав, що ченцеві те негаразд, коли б приковував себе до келії, щоб міг затриматись в ній. Не вгодить він тим Господові й користі своїй душі не придбає. Тож хай Сергій повертається додому і на вільній волі перевірить себе, чи зможе й далі без шкоди для душі й тіла нести тягар іночеського життя.

Тієї ночі Антоній не міг заснути. Він розумів: хоч правдою є, що пересит відбирає сон, таж і голод відтягає від молитви. Не брата Сергія, – себе за той гріх обвинувачував. І ранком, по службі Божій скликав ігумен всю свою братію і настановив їм ігумена нового, а сам вирішив доживати самотою.

Відійшов недалеко. Відгородився від зовнішньої суєти мовчанням та молитвою і став перед обличчям Божим на сторожі своєї Лаври. Викопав глибшу печеру, що по блаженному Іларіонові лишилась невживана. Джерело коло неї розчистив. І потяглись дні радості, повні взорювання. Антоній працював веретеном, бо здавна наложив на себе цей "послух": прясти на монастирські потреби.

Надходила весна. Якось Антоній крутив веретено, співаючи свою ледве чутну пісеньку. Раптом до його пісні вплився ледве чутний інший голос. У квітах черемхи монах побачив дивну постать. То була прегарна дівчина. Ігумен Антоній не здивувався, а привітався: "Всяке дихання най славить Господа!". Дівчина сказала, що звати її Лосна, і вона – дух. Прилетіла з далекої країни, де нарід Расенів проживав за часів минулих, але осипався нарід той, що звав її "богинею місяця". Вона ж блукає світом і шукає нової батьківщини. А хто її спів почує, той вже до самої могили журби з себе не скине. Але такі люди, як ігумен, які мають повний мир у душі, тільки такі можуть почути її спів без шкоди для себе, а вона в тім спокою може втопити свою відвічну журу.

Дівчина розповіла, що не може обрізати своє волосся на знак смутку–жалоби, бо згоду та любов до ближнього тримає на світі лише єдина волосина. А що ж, як саме в її косах та волосина міститься? Антоній підніс правицю й благословив хрестом діву Лосну. А як руку підносив, зачепив нитку й веретено впало. Ігумен дав веретено дівчині, щоб замість журби стало їй подругою. Побачивши ніжні пальчики Лосни, монах сказав, що нитка буде тонкою і ніжною. Лосна прийняла веретено з великою втіхою.

З того часу, як приходить осінь, починає прясти "Божя Лощ" свою пряжу. Рветься тонісінька нитка-павутинка. Пускає ті "вузлики" Лосна, й пливуть вони в повітрі світами, легесенькі, безсилі, як жалі "Божої Лощі". Уповає вона на милосердя Боже. Пережила богів поганських. Але ж по деяких селищах, розтрушених по Волинських лісах, восени часто згадують люди зажурену "Божу Лощ". Тільки вже не знають, відкіль прийшла до них та красна старо-етруська богиня...

ГОСТИНА

Теодосій був у келії з переписувачем книжок Іларіоном, якому тут завжди краще

писалося. А коли ввечері ігумен Теодосій зібрався на обхід монастирем, його затримали послы від князя: ігумен негайно мусив рушити до князя Святослава, щоб там ще до неділі привести до миру—покори княжого брата Ізяслава.

Лагідний і ясний став перед Святославом ігумен. Князь розповів йому, що хоче, щоб його брат Ізяслав покорився йому. Святослав не хотів вважати Ізяслава своїм братом, називав його ворогом. Баче Теодозій: не здоліє він злості княжої. Ігумена пригостили, а що був саме піст — спасівка, подавали рибу. Потім Святослав показав нові прикраси у своїх палатах. А ігумен дивувався, що серце Святослава так уперто не хоче впустити до себе любові до найближчого ближнього, до брата рідного.

І таки дійсно, ні до чого доброго князя не намовивши, поїхав вночі ігумен додому. Назад його віз лиш один візник. І от дорогою ввірвалась у душу візника відьма. Візник зупинив віз і наказав ченцеві виходити, а сам ліг на подушки і вкрився килимом, щоб хоч раз спробувати розкішного життя. Теодозій мусив виконувати роль візника, він пішов поруч, провадячи передню пару коней за вуздечки, немовби не смерда віз, а самого князя-переможця.

Так і їхали, аж нагнав їх світанок. Люди поспішали до церкви, бо було велике свято Спаса, і всі вклонялися ігуменові. Візник-погонич прокинувся і дуже налякався. Він кинувся в ноги Теодосієві і попросив прощення, а потім відправився з ним до церкви. Та у церкві раптом упав візник-погонич навзник на кам'яну підлогу церковну. Кілька ченців кинулось до погонича, а церквою пронеслося ледве чутне страховинне слово: біснுவатий!..

Візника вивели з церкви і прив'язали біля "стовпа біснуватих". Ігумен почав виганяти сатану, а монахи обступили чоловіка колом, тримаючи у руках свічки. Коли все закінчилося, візник спокійно заснув на руках монахів, а ігумен пояснив братам, що таке з людьми трапляється.

З ПОВІСТЕЙ ВРЕМЯНИХ ЛІТ

Білобородий монастирський маляр отець Олімпій, якого всі кликали "Аліпій", найрадіш працював вночі при світлі свічки. Для роботи йому була потрібна тиша і присмерк, але старість давала про себе знати, тож він все частіше втомлювався. Здавалося, що недавно прийшов Аліпій до святих печер, а ось вже надійшов і вечір життя. Усе життя Олімпій мріяв побачити ангела на власні очі, як бачили їх святі, люди духа. А не побачивши його досі, вважав, що для цього занадто грішний. Та ангел перебував у його келії, був частим гостем, стояв при мольберті і швидкими вправними рухами пензля закінчував образ, розпочатий з вірою...

Зранку, коли монах глянув на образ, то побачив, що він цілком закінчений. Монах не розумів: невже ж таки й справді він працював вві сні, дримаючи? Вдень маляр відвідав нову велику церкву, що була вже добудована, але ще з незакінченим "іконним писанням на спосіб грецький". Малювали ж її о. Еразм та два грецьких майстри. І вийшла суперечка в тих трьох малярів, яку мав розв'язати Аліпій. Але, коли Аліпій вступив до "нової", побачив розхвильованого іншим клопотом отця Еразма: побожні "христолюбці", поки маляр-чернець дискутував з ігуменом, "вицілювали" геть-чисто всю

фарбу з нижньої частини образу, що він викінчував в іконостасі. Аліпій мовчки взяв Еразмову палету й пензлі і швидко все домалював.

Згодом маляр подався до байраку між пагорбами, щоб добути трав, з яких добував фарби. Там, у чагарнику, він побачив чоловіка, який був прокаженим. Монах читав про прокажених, але ще ніколи не бачив. Він перехрестив недужого, нагнувся над ним і обережно підвів, намагаючись не вчинити болю висхлому тілу. Довів до великого каменя, посадив, а сам набрав у пригорщі води з "криниці преподобного Антонія" і напоїв. Потім запашним віхтиком з материнки, в ту ж воду змоченим, обтер хворому уста й ціле обличчя.

Прокажений розповів, що звати його Радослав. Він був багатим купцем, мав жінку і дітей, але сталося так, що все втратив. А згодом впала на Радослава проказа. Аліпій хотів якось допомогти, він сказав: "Най сила Господня очистить тебе! Не вчений я. Лікування не знаю. Барва – то вся моя мудрість". Монах просив хворого вірити, щоб зцілитися...

Увечері Лавра справляла велике свято. Знайшлась загублена вівця: Радослав, лепрозний купець, тепер дужий і чистий, благав отця ігумена, щоб прийняли його до лаврської братії. Колишньому хворому дали ім'я Веніамін.

Після цього випадку Аліпій задумав намалювати новий образ, але у нього було багато роботи, тож втомившись, він заснув. А коли вже спав подостатком, прокинувся Аліпій і побачив те, про що мріяв з дитячих літ. Келія була повна світла, а ангел уже домальовував на полотні, де звечора маляр встиг тільки глинкою контури накреслити...

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ПОХОРОН

Старець Григорій з сумом виявляв, що темпера у глиняних келишках і горщиках засохла. Як на зло не було й дощової води, щоб розвести фарби. Досвідчений сивобородий маляр мусив іти до Дніпра по м'яку річну воду, бо його юний помічник і учень Геронтій побіг кудись гратися.

Надворі була дуже тепла осінь. Старий почав обережно спускатись додолу викрутистою стежечкою до Дніпра. А на річці було дуже багато човнів, бо княже вояцтво збиралося в похід. Сам князь Ростислав, стрункий та високий, гукнув до Григорія, чому ж ченці не виходять до війська і не благословляють на бій з половчанином. Побачивши, що монах несе порожній убогий жбан, князь розлютився. Вояки теж почали говорити, що зле віщує той недотепа-чорноризець, бо перед боєм з порожнім назустріч виходити не можна. Одноокий начальник вирішив, що треба втопити монаха.

Григорій слова ще промовити не встиг, як з княжого наказу його зв'язали. Він лиш встиг сказати, що в цьому поході загине все військо і князь, бо не вояки вони: "Вояк кладе своє життя за други своя. Іде на смерть з любові. Ви ж сили любові не знаєте. І бачу я, що не пробачить вам Господь, бо ж неблаженними стопами ходите...". Після цих

слів Григорія кинули у воду. Тіло пішло на дно, тільки порожній жбан лишився сиротою на березі.

Аж по тому надійшов монастирський хор зі співами, з хоругвами. Князь прийняв принос і благословіння лаврське, але про старця-ченця, щойно з його наказу вояками втопленого, не сказав ні слова.

Спершу монахи не помітили, що Григорія нема. На третій день Геронтій-канонарх знайшов Григоріїв жбан на березі Дніпра. Вхопив його Геронтій і майнув до келії вчителя, й не здивувався, що побачив старця Григорія в його майстерні-келії. Ченець був мокрий, наче побував під зливою. Він зрадів, що хлопець приніс у жбані води, і взявся малювати ангела Доброї Ради.

А слова старця Григорія справдилися: князь і військо загинули...

СКИТСЬКИЙ СКАРБ

Під час створення світу Передвічний сховав первні, з яких мало повстати золото, бо з нього виростає недоля людська. Одна зі схованок була під Бористеном, а охоронцем була поставлена Ларта-діва, дочка Бористена. Ларта-діва жила безжурним існуванням стихійної істоти, що природу тваринну, образ людський і іскру Божеську в собі має. А якось з'явився перед нею сам Громовладний – Зевс, і вона закохалася в нього. Згодом відбулося весілля і народився у них син Таргітаос. У Таргітаоса з мавкою Зариною народилися троє синів скитів-лукострільців – Ліпоксеїс, Арпоксеїс та Колоксеїс. Цих три сини від матерів мавок та руслянок-русалок рід людський по землі тій розмножили. Тому до пісні, танку, мистецтва рід цей здібний: від русалок-матерів хист цей перейняли.

А для Ларти життя відтоді змінилося, бо стала простою земною матір'ю-дружиною. Виріс Таргітаос її. Сам уже синів-недолітків має. І пестить бабуня Ларта милих внучаток. Вона давно розлучилася з Зевсом, який пішов керувати з Олімпу світом. Але не чуває себе покинутою Ларта. Вона – жінка! Тож і доля її відмінна від долі мужів...

Ларті кортіло дати своїй родині більше, тому згадала про скарб, який раніше охороняла. І знайомими ходами Ларта –бабуся добралася до золота. Вона вирішила віддати все своїм, а чужим – ні крихти. Немов доброго тура, впольованого на плечах тягла, – змучилась Ларта. А таки винесла частину скарбу і до вовчої ями глибокої сховала, і добре накрила.

Коли Бористен побачив, що вчинила його дочка, то засмутився і сказав їй, що винесла з-під землі недолю для дітей, бо цей скарб жадобу неситу на край манитиме, кров'ю-сльозами його заливатиме... Ларта зрозуміла свою помилку і кинулась до батьківських грудей помічати шукати. Та вона забула, що вже була не річною дівою, а просто жінкою і матір'ю. І Ларта розбилась об водяну гладину. Тоді з води вийшли скелі – пороги, які наче перегородили шлях ворогам до зловіщих скарбів.

А скарб залятий вийшов на світло денне. В руки людські потрапив. І так засліпив, що за милість безсмертних його мають.

МЕЛЮЗИНА

Коли Геракл попрощався з королем бєбриксів Амікусом й подався у дальшу путь, донька Амікусова, Пірена, закохана в героя, подалася за ним, щоб хоч здалека бачити. Таж як було Пірені догнати Геракла, коли Амікус обдарував свого гостя найшвидшими в світі кіньми. Вже доходили сили Пірені, коли напали на неї в хащах дикі звірі. І сконала королівна з найменням Геракловим на устах. Її слова зворушили навіть кам'яні скелі, а Геракл почув їх і нарешті зрозумів її почуття. Він поховав дівчину на березі озера, у підземній печері. А щоб хижі звірі не рознесли кривавих останків, нагромадив на гріб скелі, а сам від тяжкої праці заснув. Відтоді ті гори звуться Піренеї.

Довгий був сон Гераклів. Коні його втекли, а Гераклу снилося, що він у прегарній країні, де розлилася ріка Бористенос. Коли прокинувся Геракл, серце його горіло бажанням пізнати ту країну. Не зчувся, як до Понта Евксіна дійшов. На Таврійській землі зустрів він красуню Мелюзину, яка була сиротою. Гарна пастушка відмовляла усім хлопцям, бо чекала самого бога, в серці ж ховала думку: "Коли б надпоземська сила зберегла мені молоду вроду мою навіки, – й щастя б своє за те віддала!.."

Якось під час зливи Мелюзина знайшла у печері для овець Гераклових коней, а коли з'явився і сам герой, запропонувала взяти її за жінку – тоді вона віддасть коней назад...

Чотири роки Мелюзина прожила з Гераклом і народила за цей час трьох синів: Агатирсосу, Гелона й Скита. Та Геракл не міг довго сидіти біля жінки, бо світ манив його, тому він пішов. І залишилася самітня, з синами-недолітками Мелюзина. Усе більше свій час вона заповнювала чарами. Коли її сини вирости, наймолодший, Скит, нап'яв Гераклів лук навскоси, оперезався злотокованим пасом, фібулою-клямрою у подібні золоті мисочки його запнув. Через багато років нарід Скитів завжди навскоси тятину лука натягав і коло паса носив золоту чи хоч золочену мисочку.

Мелюзина намовила двох старших синів братові Скитові допомогти у війні з кіммерійцями, а сама зварила відвар, намастилася ним, стала велетенським полозом і поповзла до кіммерійців, щоб підслухати їхні плани. Кіммерійці довго сперечалися, чи воювати зі Скитом. Дійшло до того, що через суперечку цей народ сам себе винищив.

Агатирсос, Гелон та Скит підкорили собі кіммерійську землю і влаштували урочисту учту. Мелюзина почала кіммерійською землею нищпорити-никати, шукаючи скарб, бо ще за царя Таргітаоса впали з неба на цю землю золоті плуг, ярмо, сокира й миска. Жінка таки знайшла скарб і уже витягла зі схованки золоте ярмо та плуг, аж тут з'явилися Зевс із Гераклом. Мелюзина не змогла повністю перетворитися у жінку, тож тільки по пас зійшла з чарівниці гадяча шкіра. Зевс засудив її чаклування і сказав, що вона не щирим коханням, а лукавством здобула Геракла. Бог сказав, що від сьогодні долею її синів буде хліборобство, і вказав на золотий плуг. А потім сказав, що будуть вони ходити в ярмі, а через те, що наймолодший син – "лукострілець", борня й війна не переведуться на землі цій. А Гераклові Зевс пообіцяв вічну молодість, яка буде йому за дружину.

НА ДЕЛОСІ

Ладоржиці, жрекині богині Лади, у лісовій печері святкували народження

Сонця—немовлятка. Був саме день весняного рівнодення. Наймолодшою з посвятних дів була Арга. На неї часто задивлявся Відрад — молодий учень співця—бояна Вальто. Здавалось, для юнака вся краса і гармонія, втілились у молодій грекині.

Після дня рівнодення до гаю прибував "з землі Даждь-богової" посол, який ціле літо лишався у країнах надбористенських. Він навчав мистецтвам лікування та складанню пісень, засвячував і до ворожбитства, а восени брав з собою дві жриці та кілька юнаків і вертався додому.

Жрекиня Арга мріяла засвятити себе ворожбитству. Вона все більше розходилася зі своєю подругою Опідою, яка жила у товаристві ведмеда Дайно (малим ведмежатком приніс його ладоржицям Вальто).

Опіді було боляче бачити, що Відрад кохає не її, а Аргу. Та однієї ночі дівчата знайшли спільну мову і пообіцяли одна одній, що підуть з послом до Делосу і не повернуться звідти, стануть пітонісами.

Крім Арги й Опіди, на Делос потрапив і Відрад. Для хлопця кожен день був сповнений радості. Після навчання він вправлявся з іншими хлопцями у метанні дисків. Спартанка Іфтіма — єдина з дівчат храму, теж приєднувалася до дискоболів. Якось Опіда спостерігала за дискоболами і помітила, що Відрад подобається Іфтімі, хоч кохання між учнями й храмовими дівчатами було заборонене. А коли Опіда пішла до посвятного гаю, Відрад наздогнав її і поцілував. У той же момент підійшла Арга, але вона поводити себе спокійно і говорила, що треба назавтра замкнути ведмеда Дайно (він теж жив з ними на острові), бо ранком відвідає святиню Анахарсіс — славний "скитенянин". А йому напроороковано, що його доти поважатимуть за одного з семи мудреців Еллади, доки не вчинить його смішним ведмідь — його земляк.

Настав день віщувань. Прибув Анахарсіс, і ворожка-пітія дала відповідь на перше його питання: яка доля його краю. Ворожка сказала, що доля країни страшна, бо вона багата. І ця країна не є рідною для людини, що там народилась, бо Анахарсіс — скит, а країна ж та еллінським духом овіяна. І варварові "рідною" бути не може. Таке пророцтво не сподобалося Анахарсісу, злість закипіла у скитському серці. Тут до храму зайшов Дайно-ведмідь, якому пощастило вирватись з ув'язнення. Скит кинувся на Дайно, а перед цим кинув балдахін, який разом з ворожкою зайнявся від вогню і згорів. Стара приказка: "Де пройде скит — лишається смерть" справдилась.

У момент смерті пітії Фойбос проявив свою волю: на темному волоссю Арги з'явилися три білі плями. Усі зрозуміли, що сам бог вказав майбутню пітонісу. І першим бажанням нової віщої дівки було, щоб Відрад повернув додому. Він питав дівчину, чому відправляє його додому: чи це через його поцілунок з Опідою? Але Арга відповіла, що юнак не її і не Опіду кохає, а юність його прагне кохання. "Іди ж, шукай тієї, що, віддавши тобі свою любов, потішатиметься у твоїх зрадах ніжністю до своїх дітей", — сказала Арга. Відрад почув себе дорослим мужем, серце якого заручилось на добру і злу долю з рідною Землею.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

МИХАЙЛИК

Коли Бог поділив створену ним землю на країни, то кожна дістала свого Ангела Хранителя. Кожен ангел вибирав собі країну, і першими розібрали теплі, родючі, квітучі землі. Один тільки Михайло – архангел, архістратиг Михаель, – не вибрав ще краю. Бог сказав йому, що він водитиме людські душі в Рай надпоземський, як вони для нього у Раю земному дозріють. І до найменш своїх "архістратига", "князя ангельського", хай прийме назву "Психопомпос" – "Водитель Душ".

Михайло ж тим часом вказав на Україну. Всемогутній схвалив його вибір і додав: "А з неї чи не найбільш поведеш ти душ людських у Засвіття!" І став охоронцем України архангел Михайло. Хоч тоді ще Україною земля та не називалася. Жили там щасливі, незлоблі, веселі, привітні люди. А Михаель-архангел жив серед люду свого, навчаючи славу Відвічному співати, красні пісні складати. Він навчав: "Будь у малому вірним – натхнення ж шукай у великому".

Таж ворог відвічний, той, кого архангел зверг у Пітьму, виборсався з хаосу передвічного і до сусідньої з архангельською країни дібрався, де жили скити, і почав їх підбурювати. Як звичайно, найкоротша й найлегша стежка ішла серцем жіночим. Була в землі архангела Томіріса – діва-бойовниця. Літом вона зустріла юнака-скита, у них зародилося кохання. Юнак постійно просив, а потім й вимагав, щоб йшла з ним у його країну.

Томірісу нелегко було вмовити. А за рік вона забрала свою доньку-немовлятко і пішла геть. З нею вирушила і подруга, яка теж народила від скита сина, але покинула дитину скитам, бо то хлопець: "Виросте муж з нього, щоб жіноцтву волю свою накидати". Так почався рід амазонок, що чарів кохання бажають, волі ж власної – віддати не хочуть. А що влітку кохання впізнали, ухвалили "законом амазонок": вільно бойовним дівам кохати, доки квітне бузина. І пішли на край Михайлів скити-сусіди, за жінок своїх помстою палаючи. Пішли й амазонки, бо там їх "пригноблювали" – кидаючи їм закон, який не самі вони утворили. Приєднались до них й савромати – діти скитів-батьків, матерів амазонок.

Щоправда, завжди відбивали ворожі наїзди Михайлові вої. Якось ворог прислав до народу послів, щоб видати Михайла, тоді, мовляв, не буде війни. Довго радилися, а на четвертий день прийшли до Михайлової оселі. Вийшов Михайлик без зброї, спокійний та ясний. Коли хотіли схопити його, раптом з'явилися у нього крила, вгору вождя піднесли. І став Михайлик золотим ангелом на капличці, що на брамі міській звичаєм давновіким стояла. Меч золотий у правиці, Змій-ворог лукавий – у ніг. А на підніжжі слова: "Вірним у малому будь. Натхнення шукай у великому!" Таж не тільки архангел золотою, холодною статуєю став. Стали металом студеним і серця тих міщан, що вождя свого ворогу видали.

НЕРУШИМА СТИНА

Біля підніжжя пагорка, що висунувся й повис над Бористеном сидів біля багаття

мандрівник Андрій з Бетсаїди. Він уявляв собі душу міста, щоб завтра знати, що говорити народу. А розповідати він мав про "Благу вість", що ніс у світ. Апостол Андрій знав, що у місті цьому злилися два протилежних собі світи: еллінський зі своєю божською гармонією форми й думок і скитський з бойовністю, відвагою, безжальністю й буйністю.

Андрій підвівся, взяв свою довгу палицю, переломав і зробив з неї хрест. Немов смолокип, високо підніс його над містом, горбами й Бористеном. Він поблагословив це місце і застромив хрест над сонним містом й недрімним Бористеном.

Зранку на майдані натовп обступив апостола, і полились вогненним потоком слова Андрієві. Люди радо слухали про мирного Бога, який не вимагає крові. Андрій же, посіявши добре зерно благої Вісті, далі пішов у далекі світи – як намітив собі це. Без палиці ішов. На Колхиду тримав путь апостол. Не здобувати золоте руно Язонове – сам поніс, не мертве руно, а Агнця Живого, що знімає гріхи світу, а за ними – страх Життя і тягар Смерті.

ШИНКАРІВНА

Княгиня Ольга пливла до Царгорода. Цілу ніч гойдало море, тож все жіноцтво на кораблі почувалося погано. Зранку нарешті дісталися берега. Ольга зійшла з човна і разом з почетом пішла відпочити у заїзд. Там їх зустріла молоденька дівчина на ім'я Гелена, яка заступала батька, який на той час був у Пантикапеї. Гелена з дитинства допомагала батькові, тож знала, як влаштувати гостей. Матері у дівчини не було.

Шинкарівна становила на стіл кисле молоко, овечий сир, хліб і мед. Княгиня дивилась на дівчину, що клопоталась коло столу, – ясна та лагідна, мов погожа днина. Бабуся дівчини розповіла княгині, що Гелена – грекиня, і кожна старша донька в їхньому роді зветься Гелене, як їхня славна прапрабабуня, базиліса Гелене, та ж сама, що знайшла й перевезла до Царгорода Чесний Хрест Христов. Стара хотіла говорити більше, а княгиня дуже зацікавилася. Тож бабуся розповідала все, що знала про Гелену (по-грецькому її ім'я звучало "Олена"). Княгиня наказала своєму літописцю Радгосту записувати усе на табличках.

Бабка ж, радіючи, що слухає її таке зачне панство, лила гірським потоком свої розповіді. Вона розповідала, що з вбогої таберни Гелена зійшла аж на цезарський трон. Пишні пани робили все, щоб зіпхнути з престолу "шинкарівну". Гелена, яка тоді ще була поганкою, кохала свого славного Констанція, а коли жінка постаріла, злі язики почали свою роботу, і Констанцій вирішив взяти собі рівну родом і молодшу. Гелені ж призначено на життя місто – Тревір. Слушний палац їй дали, служебництва доволі, й варту почотну. Та нелегка була доля вдовська!..

Слухаючи розповіді старої, княгиня Ольга бачила багато спільного між нею і собою. Стара бабуся розповідала далі, як Гелена зацікавилася християнством і вирішила знайти хрест, на якому розіп'яли Ісуса Христа. Десять літ до повної сотки бракувало Гелені, коли дісталась до Єрусалима і побачила руйнування поганського храму Венери. І таки привезла до Царгорода Святий Хрест. З сина ж Константина, тоді ще поганина, взяла обітницю, що нікого й ніколи не скарає хресною смертю. Ну, а

другої мети не доп'яла: запізно взялася! І віру Христову до рідного краю не принесла... запізно було!..

Княгиня Ольга скинула з шиї важкий золотий ланцюг з порожнім медальйоном-ковчежцем, приправленим на найдорогоцінніший дар базилевса: частину Чесного Хреста, що мала одержати по охрещенню. І одягла золоту оздобу на шию старій шинкарці. Ольга пообіцяла, що повертаючись з Царгорода, поділиться зі старою частинкою Святого Хреста. А тоді Ольга сказала, що друга мета Гелени буде досягнута: "Віру Христову принесе на Тавріду і на Русь-Україну таки Гелене. Її-бо наймення прийму у святому хрещенні...".

ПЕРУНОВЕ ПРОКЛЯТТЯ

Тіло Перуна стрімголів полетіло з кручі, а полум'я обхопило Перунів храм. Натовпу несподівано стало жаль старої святині, бо кожний звук до неї з дитячих літ. Усі думали: "А чи ж не помститься Перун?" Раптом у хвилях показалася срібна рука поверженого бога. Немов піднеслась з загрозою й прокльоном. Люди налякалися і кинулися врозтіч з криком.

Давно минув той час, але коли траплялася якась біда, християни говорили, що це Перунове прокляття. А під кручею "Перунового холму", до землянки, що під корінням старезних осокорів ховається, часто ходили люди, бо там жила стара баба Богдарка. Вона все знала і вміла ворожити.

Якось до неї прийшов Всеволод Ярославич, щоб баба допомогла йому стати князем. Богдарка погодилася допомогти, хоч і було це зло, та така була його доля. Чаклунка зварила зілля і наказала Всеволоду покропити ним сонного батька. Вона пообіцяла, що київський стіл Всеволодів, але хай знає: саме він сіє ворожнечу братню у цій землі. Вірить Всеволод Ярославич, що на стіл Київський сяде, бо бажає цього...

Тим часом князь Ярослав працює, здобуває ліпшої долі для землі своєї князь Мудрий. На мить згадує про прокляття Перунове, та потім згадує улюблений вірш зі Святого Письма, – про Божу Премудрість: "Коли круг земний ще не був закреслений, а безодні водні не були ще створені – я уже була...". Князь креслить плани храму Святої Софії – Премудрості Божої – царства Божого нерушимої стіни...

І від брами до вівтаря святині київської най кожний, хто у Київ увійде, – відганяючи прокляття Перунове – словом архангельським вітається з землею Київською: "Радуйся, благодатна, – Господь з тобою!"

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

НА ЯРОСЛАВОВОМУ ДВОРІ

Князь Ярослав перетворив давній Володимирів "терем на горі" на "великий двір Ярославів". Киянам здавалося, що життя в Ярославових палатах – раювання. Вовіки у цих розкошах не знудився б, жури-туги не зазнав би. Та сумна сидить під віконцем донька Ярославова, молода Настя-князівна. Вона готується стати до шлюбу з угорським князем Андрієм, і даремно тішить молоденьку князівну хова-бояриня Орина. Настя –

ще майже дитина, тому їй страшно, хоч бачила, що майбутній чоловік – красень. Дівчина сумуватиме за батьками, за містом, за сестрами, яких доля закинула далеко по світах. Настя мала відправитися до Угорського краю, за Карпатські гори.

Князівна найбільше любила майстра Ільмара – того, що на зріст і невеличкий, але таку велику, кучеряву голову над "блискучими забавками" схиляє. Він був нехрещеним, але кожного вечора приходив під "грушку благодатну", що з могили мучеників-християн Теодора з Іваном виросла. Настя добре знала цю давню подію. А зараз вона згадувала, як Оріся розповідала під грушкою ту історію, а вони з Ільмаром слухали.

Були тато і син, і християни обидва. А у них грушка росла коло хати Коли вечоріло, старий тато, Теодор, сідав у холодку під грушкою та й молився. Тільки ж знав він всього одну молитву: "Радуйся, благодатна, Господь з тобою!" А люди те чули. І прозвали грушку "благодатною", бо все те слово під нею лунало. А на Спаса принесли Теодор з Іваном грушок на Бабин торжок. І коли Перунові жерці кропили наговореною водою нові овочі, Теодор та Іван своїх грушок не дозволили покропити. Тоді натовп кинувся на чоловіків і вбив їх. Батька з сином поховали, а в могилу кинули ще одну грушку, яка вціліла під час помсти. З того плоду виросло дерево... І несподівано Ільмар сказав, почувши історію: "У великому натхнення мали... тому і у малому вірними лишились". Ті слова запали Насті у душу, мов закляття.

Тепер, коли дівчина збиралася заміж, вона вирішила, що майстер зробить дещо, що зв'яже її з Києвом і родом. Настя прибігла до Ільмара і попросила зробити дзвін... Не день і не два працював Ільмар, а на готовому дзвоні золотом написав: "Шукай натхнення у великому, будь вірний і в малому!"

Як дорогоцінний скарб везла з собою Настя дзвін. І грушку "благодатну" везла, щоб у далекій землі посадити деревце. Довго княжила Настя-княгиня у землі, що стала їй "своя". Коли ж вдарила для Насті година земна остання, не вмерла смертю Ярославна, як не вмирає ніхто, хто мрію понад життя кохає.

У бурю зірвало її дзвін, він впав і у землю ввійшов. Раз на рік, на Великдень, – кажуть люди, що вміють розуміти голосам лісу, – будить Настю зо сну спрага по славі земній, по життю. Тоді "попахає" Настя грушку, що з могили "до кінця вірних у малому" принесла. Не засадила-бо княгиня Андрієва своєї "благодатної". Бо не зів'яла і не всохла та грушка. Так і лишилась живою та свіжою. І поклали Насті на груди, до труни предивний той овоч, що пахнув кадилом, медом і розораною весняною ріллею.

СТУГНА

Молоденькая Рогніда, донька Рогволодова, росла, як справжня норманка – не знаючи над собою жодного пана. Бо ж і сам батько, Рогволод, вікінг вільний, сміливий, пишався донькою-красунею. Він сам навчав її оштепом володіти, мечем шермувати, у бурю-хуртовину на морі власноручно плахтою-парусом керувати, справно мореплавцям розкази давати. Рогніда здавалася юнакам недосяжною, бо за самого бога радий би був посватати її батько.

Та сталося лихо: впав на Рогволода київський князь Володимир. Вдарив грізніший, як громи небесні. Пробила година вікінгові, виповнилась доля Рогнідина. Молода

дівчина впала в око Володимирові, і він взяв її за дружину.

Гучне та веселе було весілля у стольному Києві, хоч для Рогніди воно було, наче поминки. Князь для неї навіки залишиться ворогом. А коли надійшла та хвилина, що по давньому звичаю молода мужа свого має роззути – затялась Рогніда. Лише сказала: "Не лїть ми, князівні, роззувати сина Малуші-рабині! Не лїть ми роззути рабинича!" Володимир розлютився і вигнав усіх слуг. Сам на сам з княгинею молодою лишився. І така принадна йому непокірливою гордістю своєю Рогніда, як жодна красуня слухняна ще досі не була. Тільки ніч знала, що між подружжям сталося. Але до "дому жіночого", жінок-конкубін та бранок-красунь, що на втіху княжу з країв найдальших привозили, Рогніда не увійшла. Вона поселилася окремо, на Стугні-ріці, де городище Васильків, коло Києва. Не схотіла з собою брати ні дівчат покойових, ні мамок та няньок, як було у звичаю. Тільки старих своїх слуг – що з батьківського дому ще лишилися, – собі попрохала.

Коли Рогніда блукала над водою, річка наче радила їй: "Застогни, заплач". Але серце норманське – за камінь певніше, за скелі твердіше, за пустиню палкіше у завзятості своїй. І тоді заплакала, стогоном стогнучи, доти тиха річка. З тої доби Стугною її звуть. Дівчата ж Васильківські вночі уникають над берегом Стугни іти. Хто ж, не знаючи, зі Стугни нап'ється, – назавжди сумом серце своє налле.

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

Коли навколишній край почав спустошувати злий Зміїще, що оселився у Дніпрі, князь Володимир вирішив віддати йому свою дочку Гориславу-Людмилу. Завтра мала піти дівчина офірою за стольний Київ, за люд хрещений. Дев'ятиголовий змій, що звали його Цмоком, сам просив: "Доньку дай – відступлюсь!" Очі виплакала Анна, княгиня Володимирова, але не сміла словом благальним за доньку заступитися. А Людмила-князівна не плакала і няню свою Евпраксію заспокоювала, бо ж клала душу за Київ і вірила в Боже милосердя.

Раннім ранком заплакали дзвони Десятинні. Лаврські їм риданням відгукнулися. А з княжих палат вирішила процесія до ріки. Молоду Гориславу-Людмилу повели до змія. Усі її супроводжували, тільки няні не було, бо вона побігла на Боричів взвіз і шукала там Кирила Кожум'яку. Стара попросила його про допомогу, і перш ніж до Дніпра прийшли князь та всі інші, хлопець став на двобій зі змієм. Кирило виминав шкури, тож мав добрячу силу, він легко переміг змія, ще й череву розпоров йому ножем.

Коли на Дніпро прийшла процесія, князь почав дякувати Кирилу і просити його стати Людмилі чоловіком. Хлопець показав свої руки і сказав, що він простий смерд, князівну йому ніяково за жінку мати. Володимир пообіцяв, що Кирило стане від сьогодні боярином. Та хлопець попросив іншого: лишитися тим, ким був, і щоб оселя його – доки Київ Києвом – Кожум'яками прозивалася. Щоб рід його про те пам'ятав, з якого кореня вийшов... й чим лишиться навік – хоч би й як ласка княжа його обдаровувала.

БІСИ

Стара вдова Янка хотіла спинити сина Ізяслава, коли йшов на ігрища в Купальську

ніч. Та хлопця неможливо було спинити, тож стара поралася вдома сама. Коли набирала з криниці воду, клепки з барила всі враз розсипались, і ще дужче досадою серце защеміло. Думка за сином бігла. Стара вважала, що не буде з нього доброго господаря, бо не хоче сватати Добронігу, дівчину чесну, до праці беручку, що мати для сина нагляділа. Ізяслав закохався в Олодару – дочку рибалки–чарівника, мама якої – русалка.

Стара Янка заглибилася у спогади про власне дівування та й незчулася, як заснула. А мала іскра від каганчика впала на сіно, і почалася пожежа. Коли Ізяслав прибіг з ігрищ, уже не було хати, та найбільше він побивався за матір'ю. Тільки ціпок з грушки, що коло хати обвуглилась, взяв бідолаха і пішов молитися до Лаври Святої. Братом Ісакієм ставши, в печері оселився. Ігумен благословив хлопця на "подвиг мовчальний".

До Ісакія пристав біс Унинія і дуже мучив його в печері. Біси з Ісакія почали чіплятися і до лаврської братії. Меж не було зухвальству нечистих. А якось – немов вітром змело спокусу. Зникли із печери Ісакієвої біси-гудні, немов ніколи їх там й не було. Аж в серці Ісакієвому надія ніжним паростком до життя прокинулась. Це було саме перед весняним св. Миколою. Та й забув хлопець за радість в Бозі подяку Всемогутньому віддати. А біси вже тут: їм однаково, з жури чи радості спокусу викресати!

Стало перед Ісакієм два юнаки і наказали поклонитися Богу. В щастю своєму не перехрестився чернець. Впав, обличчям до землі схилившись. В ту ж мить від бурі реготів, вигуків, свисту та верещання аж земля здригнулася. Та Ісакій не злякався, а сказав, що вклонився найменню Христовому, а потім заспівав, мов на Великдень. І почав на всі боки знаком святого хреста кропити нечистих.

Повтікали всі біси, а Ісакій два роки лежав без сил. І не надіялася уже братія, що при життю залишиться. Коли ж на св. Миколу весняного винесли під яблуні брата Ісакія – заговорив пустельник зцілений: "В радості Божій – воскресення світанок, братіє.. Смерті ж путь – жаль за минулим. І біс Унинія шляхом цим до геєни приводить...".

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ЯВЛЕНА ВОДА (З легенд роду де Лачерда)

Єронім Лакерда (кияни казали "Лачерда") був онуком Карлоса де Лачерда, що прийшов на Україну з турецької неволі разом із побратимом своїм Адамом Дунін-Борковським. Якось пан Єронім захворів, і старий Семен, що ще маленького Єроніма на руках носив та доглядав, не знав, чим лікувати пана. Як на лихо під час хвороби Єронімової вмерла його молоденька дружина, пані Магдалена.

Єронім лежав і часто згадував з Семеном свої мисливські пригоди, наприклад, полювання на зубра (пані Магдалена, тоді ще жива, теж спостерігала за видовищем і зі страху зомліла). Пригода з зубром нагадувала хворому Іспанію та кориду. Колись

малому Єроніму дідусь Карлос часто розповідав про кориду та образки пікадорів й еспад малював. У сутичці із зубром Єронім потрапив звіру під ноги, а коли отямився, почалося тяжке змагання зі смертю: розлючена твердою боротьбою своєї здобичі, вона кинула її й взяла взаміну юне життя молоденької Магдалени, яка незабаром мала стати матір'ю...

І Єронім, і Семен розуміли, що хвороба ця через розірваність між двома батьківщинами. В одній – народився. Друга – народилася з ним, в його душі, в його крові. Але батьківщина – як і душа! – може бути тільки єдина... А перед очима плывуть і спалені сонцем землі Кастілії, і прохолодні ліси рідної Волині. І навіщо, навіщо! – перевезли його до цього Києва! Чому не лишили вмирати на Волині!..

Семен вирішив піти спитати у свого давнього друга Панаса, як же лікувати пана. Біля хатини приятеля Семен побачив Самсона – Панасового внука, який під деревом патичком й ручками розгрібав вогку землю – робив ставки.

Семен з Панасом мали завжди стільки сказати один одному – бо ціле життя пожили вкупі й ніколи надовго не розлучались. Друзі говорили про хворобу Єроніма і вирішила, що вона почалася після того, як пан полюбив турецьку зброю свого дідуса Карлоса. Нимцьо, як казали на пана, часто розглядав портрет дідуса, ходив непритомно, чужі пісні співав, не чужі книжки читав, навіть до покійної жінки чужою мовою говорив...

Старі вирішили, що від такої хвороби може врятувати лише "явлена вода", бо з серця Матері Землі вона іде! Така, що сама на світ Божий з'явилася, що не пили її ні звір ні птиця, ні дівка, ні вдовиця. Якби тією водою непочатою напоїти та умити пана – минулося б лихо...

До чоловіків прибіг Самсонко, увесь мокрий. Він розповів, що робив загатки, і раптом з-під коріння дерева фонтаном потекла вода. Дві пари старечих очей обмінялись довгим поглядом. Семен швидко набрав тієї води, бо хлопчик ще не пив її, і поніс Єроніму. Після того пан став видужувати. На місці ж "явленої води" звелів викопати криницю, а над нею статую поставити: сильний муж роздирає пащу левові.

Київський люд почав ту криницю звати Самсоною. Письменні-бо зі Св. Письма знали про богатиря Самсона, що подолав лева голими руками. Неписьменні ж гадали, що то по малому Самусеві, городникову внуку, так та криниця зветься. Він-бо її дитячими руками виграбав. Багато людей приходило напиться тієї води, і Самсонова криниця все ще стоїть у старому Києві, при "вулиці Лакерди".

ХРЕЩЕНИК ПОПА ІВАНА

Венеція. На лутки відчиненого вікна палацу сперся невисокий, але кремезний раменатий муж. Був він старшого віку, а всю його постать прикрашали незвичайної краси й великості самоцвіти. Звали його граф Карло Сен-Жермен. Monsieur Arouet прислав до графа Сен-Жермена гінця. Прохав у "великого вченого й дослідника тайн природи" того чудодійного еліксиру, що дозволяв Сен-Жерменові продовжувати собі життя "майже на два століття". Та граф знав, що його "магія" – це просто невтомна й систематична праця. Саме таким чином він навчився робити самоцвіти у лабораторії ...

Граф Сен-Жермен почав згадувати своє дитинство, коли був тільки кучерявим, смуглявим хлопчиком у палаці ще не жонатого Франца Ракоці. Ще не відіслано малого Карла з Ракоцієвих маєтків до Відня, а потім – до Італії, де "всиновило" його містечко Сан-Джермано й дало йому, безбатченкові, ім'я... Хлопець бігав над Тисою, під тінню гори "Попа Івана"... А зараз він думав про те, що ж таке щастя. Хто ж може про себе сказати, що справді був щасливий у житті? І в чому вона, ця веселкова омана – щастя?..

Витяг у задумі з кишені золоту, прикрашену гемами табакерку. Це пам'ятка... ще по батькові!.. На ній майстерно вирізьблено Палас-Атене, яка вдаряє списом старця Хроноса. А він випускає з рук косу й клепсидру. "Мудрість перемагає час..."

...Спираючись на ціпок, ледве пересуває ноги молода жінка. Навколо гірська осінь, а жінка підходить до річки і народжує хлоп'ятко. Тут же стоїть гора Піп Іван, і отець Іван, який, за легендами, похований у горі, став хрещеним маленькому безбатченку. Жінка згадала, що батьки вигнали її з дому, а від її коханого пана–магната Франца залишилась її дитина і дорогоцінне пуделко, яке подарував і наказував ніколи не продавати. Жінка обмила дитину, загорнула до м'якенької ряднинки, куди й вклала пуделко.

Подихом вітру кинуло аж на саму дитину сухий корінець, мати прив'язала до хрестика це "Дар-зілля", а потім підійшла до річки і... втопилася. Вона вже не чула біля себе людських кроків. А в річку в'їздив важкий дорожній панський коч.

Двоє гайдуків побачили небіжчицю, знайшли загорнене немовля. Старший пан у військовому однострою наказав їм відвезти дитину до найближчого села, щоб священник охрестив. Одного гайдука послано до найближчого села, другому звелено лишитись при тілі, доки не поховають. Але рука молодого старшини, що було взяв від гайдука немовлятко, намацала щось тверде. За хвилину цісареві Карлові VI, що з полювання їхав відвідати свого улюбленця, графа Франца Ракоці, який щойно повернув з Італії, подали добре знайому табакерку.

Обличчя цісаря споважніло. Рухом руки звелів подати собі немовля. З хвилину розглядав його, а потім взяв до себе. Повоз вирушив повільним кроком. Цісарева рука у білій військовій рукавиці злегка притримувала малого знайду. Із верхів'я Іванової гори лилось розтоплене сонце, вкриваючи килимом проміння дорогу "хрещеникові Попа Івана". Гайдук тим часом розглядав жінку і жалів, що вона втопилася.

...Граф ковзнув поглядом по табакерці, яка бачила його матір... Немає уже серед живих ані її, ані Франца Ракоці, ані цісаря Карла, що привіз як "чужого" й лишив у батьківському домі "свого знайду".

З дитячого віку всіма пещений "цісарів вихованець" вбачив щастя у довгому житті... Кому ж бо й всміхалося воно принадніше, як йому!.. Але ж "за щастя довгого віку" рівновага життя каже платити втратою всіх своїх близьких...

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу